

Žrtvam

Alojzij Pavel Florjančič mi je poslal prijazno pismo, v katerem sprašuje, koliko vem o množičnih grobiščih zamolčanih žrtev, ki so ostale na naših tleh po drugi svetovni vojni. Tudi Gorenjska je pokrita z grobovi žrtev, ki jih je bilo prepovedano objokovati, se jih spominjati. In prepovedano jih je bilo pokopati. Kakšen vihar se je dvignil, ko je Spomenka Hribar predlagala spravno obeležitev vseh žrtev vojne. Hribarjeva je izhajala iz osebne izkušnje, ko se je srečala z zamolčano smrtjo v svoji družini. Divji bes, ki ga je njena zahteva po spoštovanju do vsake smrti povzročila v partijskih vrstah, nam pove, da je zadela v temelje sistema. Sistema, ki je gradil prav na monopolu nad delitvijo živih in mrtvih na »naše« in »vaše«. Ko Alojzij Pavel Florjančič raziskuje usodo ljudi, ki so bili pobiti v Črnogrobu in Pevnem, prav tako kot Hribarjeva izraža svoj protest proti temu, da človeka obravnavaš, kot so nekoč crknjene pse. Njegovo raziskovanje je delo usmiljenja in izkaz državljankega poguma. Zavzema se za pravice mrtvih do spodobnega pokopa in pravico njihovih svojcev do žalovanja. To pa so velike stvari. In veliko nas je, ki bi lahko vsak na svoj način razbijali totalitarne predsodke in tabuje. Naj bodo moje vrstice poziv k besedi in opredelitvi.

Morda bomo lahko potem, ko premagamo najhujše tabuje in predsodke, postavili vprašanje tako, kot se sprašujejo ob vzhodnonemški tajni policijski. Jeseni 1984 je bilo v Nemški demokratični republiki več kot sto tisoč aktivnih špicljev. V štiridesetih letih obstoja države jih je bilo več kot pol milijona. Vsak trideseti državljan NDR je bil vohljač. Vohljanje je bistveno določilo mentaliteto NDR. Pa vendar se je na koncu izkazalo, da so tovrstne tajne službe dinozavri iz preddemokratičnih časov, drage, neučinkovite in zastarele. So škodljive tako notranje- kot zunanje-politično. Zaradi večnega sprenevedanja je v takem sistemu težko ločiti resnico od laži. In po razpadu režima se je pokazalo, da je nemška politika tudi po padcu Berlinskega zidu ravnala tako kot po letu 1945. Tudi zdaj je dala prednost zaščiti storilcev pred zaščito žrtev.¹

Da je bil sistem delitve ljudi na tiste, ki vohljajo, in tiste, ki so zasledovani, že med drugo svetovno vojno tako razpreden, da lahko vzhodnonemške ugotovitve brez težav presadimo na slovenska tla, nam priča že nekaj podatkov iz partizanskega okrožja Jesenice (zajema Bled, Bohinj, radovljiško Deželo in Gornjesavsko dolino). Od okoli 36.000 prebivalcev je bilo v partizanski policijski »v okrožnem in okrajnih obveščevalnih oddelkih Ozne 20 oseb, krajevnih poverjenikov oziroma kontrolorjev je bilo 55, kurirjev in administratorjev več kot 20, poleg njih pa je ver-

jetno delovalo več kot 250 zaupnikov. Ob zaupnikih, ki so poročali stalno, so delovali še informatorji na točkah, kjer so partizani občasno pričakovali podatke. Ti niso bili dosti manj številni kot zaupniki. Torej je poletí 1944 za Ozno delalo več kot 500 oseb in tipalka Ozne je prišla na manj kot 100 prebivalcev. Taka množica preganjalcev je seveda potrebovala množico sumljivih. Na različnih seznamih domnevnih in verjetnih nasprotnikov partizanskega gibanja je bilo že med vojno več kot 2500 oseb. Število sovražnih Drugih je po vojni še naraslo, saj so iz volilnih seznamov na volitvah v ustavodajno skupščino v novembru 1945 črtali v okraju Radovljica 10 odstotkov volilnih upravičencev.²

Države res raje ščitijo zločince kot žrtve. Tako je Italija po drugi svetovni vojni zaščitila svoje fašiste, Avstrija svoje naciste, Slovenija pa v kontekstu druge Jugoslavije in samostojne Slovenije komuniste, ki bi jih lahko obdolžili vojnih zločinov. Množična vpletenost prebivalstva v totalitarna teroristična nasilja pa povzroča tudi kolektivno sprenevedanje. Pol milijona nacistov v Avstriji, dvesto tisoč komunistov v Sloveniji. To so ogromne številke. In mnogi med enimi in drugimi nistmo bili samo pasivni člani, ampak s(m)o aktivno sodelovali v nacističnem oz. komunističnem režimu.

Tabuji, ki so bili ukazani glede sistemsko zapovedanih zgodovinskih resnic, so bili tabuji, ki so jih z ustrahovanjem vzdrževali pripadniki režima, s strahom pa ustrahovani, ki so z molkom izražali svojo podložnost. In prav z revizionističnim mitom, da se o zločinih ni nič vedelo, mnogi vodilni slovenski politiki, kulturniki, znanstveniki, duhovniki in drugi predstavniki elit zmanjšujejo svojo soodgovornost, ker niso upali spregovoriti o partijskih zločinih. Vendar so vedeli in so se podrejali ukazanemu molku. Npr. Stane Gabrovec piše o tem, kako so se v socialističnih krožkih namesto o partijskih doktrinah takoj po vojni pogovarjali »o tistih tisočih pomorjenih (število je bilo takrat še negotovo), ki so bili živi med nami v imenih klasičnih filologov Janeza Remica, Janeza Klariča, zgodovinarja Janeza Tomince in toliko drugih.« V isti sapi pa za Kočbekov intervju iz leta 1975, v katerem je spregovoril o pobojih domobrancev, pravi, da »nedvomno stoji na začetku slovenske pomladi.«³ Ne vpraša pa se, ali ni bila zima tako dolga prav zaradi molka, na katerega s(m)o pristajali. Zato so tabuji in strah še dandanes tako živi. Še huje, namesto partizanskega potlačevanja in potvarjanja nam prodajajo revizionistične inačice istega blaga. Resnica pa je bolj zapletena od mitskih poenostavitev. Tako resnica resnice kot resnica laži.

Združevanje mrtvih po prvi svetovni vojni

Brezje slovenskim žrtvam svetovne vojne. Tak je naslov brošure, ki jo je leta 1937 izdala Zveza bojevnikov v Ljubljani v spomin 15. obletnice, odkar se zbirajo bojevniki po svetovni vojni na Brezjah, in 30. obletnice kronanja čudodelne podobe Marije Pomagaj. Na platnicah brošure je natisnjen »seznam darovalcev za spomenik slovenskim vojnim žrtvam na Brezjah«. V častnem odboru so bili ban Natlačén, nadškof Jeglič, škofa Rožman in Tomažič, rektor svetišča in gvardijan na Brezjah, ljubljanski, mariborski, celjski in ptujski župan, predstavniki županske zveze. Tedaj so predvidevali:

*«Na prostoru pred cerkvijo naj bi nastal velik park, v katerem bodo spomeniki naših zaslužnih mož in Marijinih častilcev. Tu naj bi stal grob **neznane slovenskega vojaka**, spomin vseh slovenskih vojakov, katerih trupla leže križem sveta, po vseh deželah, kjer je vibrala vojna morija. Spomenik naj bo priča velikim žrtvam, ki jih je prinesel slovenski narod za svojo svobodo, da si se je bojeval za tujo korist ...»*

Načrti so izgotovljeni po šoli našega svetovnega mojstra arb. prof. Plečnika, ki je poveril izdelavo osnutkov arhitektu Valentinčiču. Izvedbo tega načrta pa je prevzela Zveza bojevnikov, da se tako oddolži umrlim vojakom iz svetovne vojne in da podkrepí vero v pomoč Nje, b kateri so se zatekali v najhujših dneh in pri kateri se zbirajo vsako leto v zabvalo in počaščenje.»

Postavitev temeljnega kamna je bila 29. avgusta 1937.

Idejo za srečevanje slovenskih veteranov prve svetovne vojne na Brezjah sta dala vojna kurata Jernej Hafner in Franc Bonač. Zlasti slednji je bil izredno aktiven organizator in »največ je njegova zasluga, da se je po Sloveniji postavilo nad 200 spomenikov žrtvam svetovne vojne.«

Leta 1924 se je ob desetletnici začetka prve svetovne vojne zbralo na Brezjah več kot 10.000 veteranov. Na Brezjah je bila ustanovljena tudi »Zveza slovenskih vojakov iz prve svetovne vojne.« Društvo si je nadelo za nalogo predvsem podpirati bedne tovariše, skrbeti za vdove in sirote v svetovni vojni padlih in se spominjati umrlih vojakov. Prvi predsednik Zveze je bil Martin Colarič, za njim pa general Rudolf Maister.

Leta 1937 so načrtovali, da bodo zahtevno preureditev parka pred baziliko uresničili do naslednjega leta, ko naj bi se »v pozni pomladi ali v začetku poletja ... izvršil prevoz kosti umrlega neznane slovenskega vojaka v grobnico na Brezje. Pri tej svečanosti bi sodelovale vse slovenske župnije s tem, da bi prinesle v posebnih žarah prst z domačih pokopališč kot simbol naše skupnosti in skupnih žrtev vseh Slovencev v svetovni vojni.«

Gornja pripoved govori o tem, kako je slovenska skupnost skušala osmisлити žrtve prve svetovne vojne. Kljub žrtvi za tujca so jih proglasili za junake domovine in tako cerkvene kot banovinske oblasti so vzpostavljale simbolno enotnost Slovencev s postavljanjem spomenikov in veteranskimi zborovanji.

Proces je bil pretrgan z drugo svetovno vojno in ne moremo sklepati, kako bi potekala gradnja spomenika neznanemu junaku na Brezjah niti tega, ali bi poleg gradnje narodne enotnosti ob žrtvah razvili tudi kritično obravnavo prve svetovne vojne kot velikega zločina imperialističnih držav.

Takega sodelovanja svetne in duhovne oblasti pri vzpostavljanju narodne enotnosti kot po prvi, po drugi svetovni vojni ni bilo.

Ločevanje mrtvih po drugi svetovni vojni

Ko sem bil še gimnazijec, smo si ogledali razstavo o talcih na Gorenjskem. Med podobami tiste razstave me spremlja prizor, na katerem Ivanka Poljanšek, p.d. Šemančkova Johanca iz Žirov, umiva ubitega dr. Ernesta Demšarja, ki ga je 13. septembra 1944 umoril domobransko-četniški odred. Johanca, ki opravlja junaško delo

*Ivana Poljanšek,
p.d. Šemančkova
Jobana iz Žirov
umiva ubitega
dr. Ernesta Demšarja*

pokopavanja žrtve. To je naša Pieta. Lahko je prispodoba žena, ki so pokopavale svoje može, možje žene, sirote svoje očete, starši svoje sinove in hčere.

Pred več kot 20 leti je bil eden mojih prvih razgovorov z materjo mladeniča, ki je bil zaprt v italijanskem zaporu v Spoletu. Od tam je odšel v italijanske partizane in padel. Mati je po vojni odšla ponj. Na skrivaj ga je izkopala, položila kosti v kovček in jih pretihotapila čez mejo. V strahu, da ji sina ne bi vzeli, ga je imela več let zakopanega v vrtu, šele nato ga je položila v družinski grob. Moja stara mama je odšla po padlega sina Jožeta na Oblakovo planino na Jelovico. Ker je bil z njim zakopan še neznan partizan, so oba prenesli v družinski grob v Lescah. In potem so se zvrstili še tisoči usod, ki sem jih srečeval med svojim raziskovalnim delom. Vsaka po svoje pretresljiva in vsaka na svoj način obsoja zločinski nacifašizem, ki je pretresel temelje sveta in povzročil neizmerna gorja.

Zamolčane žrtve so v moj zgodovinski spomin prihajale počasneje. In še vedno prihajajo. In vsako srečanje z njimi je na nek način vnovična obtožba režima, ki je prav tako metal svet s tečajev in povzročil neizmerno gorje.

Po drugi svetovni vojni je v svet mrtvih posegla revolucionarna partijska volja. Žrtve prve svetovne vojne so bile odrinjene v pozabo in ni bilo opravljeno potrebno kritiško spraševanje o (ne)smislu slovenske žrtve v prvi svetovni vojni. Nič bolje se ni godilo svetu mrtvih iz druge svetovne vojne.

Več kot trideset tisoč mrtvih so izrinili iz javnega spomina in jih tabuizirali. S tem so prikrili najhujši komunistični in najhujši nacistični zločin. Gre za Slovence, ki so jih partizani pobili kot svoje resnične, še bolj pa v revolucionarni vročici izmišljene nasprotnike, in za Slovence, ki so jih nacisti protipravno mobilizirali v nemško vojsko in so tam padli. Vsaka od teh kategorij žrtev šteje okoli 15.000 oseb.

S tem je partija v svetu mrtvih izvršila tisto delitev, ki jo je izvršila tudi v svetu živih. Tudi žive je razdelila na posvečen partijski del in neposvečene druge. V partijsko odrešeno onostranstvo so smeli le padli partizani, usmrčeni sodelavci partijskega gibanja in civilne žrtve okupatorskega in kolaboracionističnega nasilja. In za tiste, ki so umrli -pasje smrti-, v partijskem svetu mrtvih ni bilo prostora.

Čustveni temelj teh delitev je bilo »avantgardno sovraštvo«, kot ga imenuje Spomenka Hribar. Hribarjeva poudarja, da »je kontroliranje in podrejanje vsega družbenega življenja nujnost, ki izhaja iz principa avantgardnosti. ... Sam princip avantgardnosti uvaja v družbeno življenje nezaupanje med ljudmi, podcenjevanje, onemogočanje, skratka: sektaštvo.«

Dvig partije na piedestal je povzročil spust tistih, ki so partiji nasprotovali ali ji niso brezpogojno sledili, v prekletstvo. Nanje je bil odprt lov. Tako kot nacisti so tudi partiji dobili neomejene pravice za razpolaganje nad življenjem Drugih – tistih ki »niso več z nami«: »Še več, vsem takim ne smemo priznati, da bi sploh bili – ljudje; oni so »golazen«, ki naj se »Iztrebi«, »gnojna rana«, ki jo je treba »izžgati z razbeljenim železom«, oni so »pasji sinovi« in za pse je primerna pasja smrt.«

Groza »pasje smrti« še ni odrešena, še ni odkopana in pokopana.

Groza »pasje smrti«, ki so jo zagrešili okupatorji, ki so ločevali ljudi v luči rasnega sovraštva, in groza »pasje smrti«, ki smo si jo prizadeli sami v bratomorni moriji.

Pod zvezdo

Fotografija groba padlih padlih borcev v graščinskem vrtu graščine Katzenstein v Begunjah kaže partizana, ki straži grobove, na katerih stojijo križi, nad grobiščem pa kraljuje brezov križ s trnjevo krono. Fotografija priča, kako je prve povojne

*Tibo domovanje
borcev z Lipanske
planine na vrtu
gestapovskega morišča
v Begunjah (1945)
(iz knjige Slatko
Smolej: Gorenjska
v miru, topljenju
in svobodi,
Radovljica 1955)*

Iz gozdov so se vrnili mrtvi junaki (iz knjige Slavko Smolej: Gorovjska v miru, trpljenju in svobodi, Radovljica 1955)

pokope obvladovalo tisto religijsko-etično krščansko hotenje, ki mrtve prepušča božji sodbi. Na drugi fotografiji, ki prikazuje pokop prekopanih partizanskih žrtev na Jesenicah, je že napovedana sprememba časov." Zvezda je položena nad križ, mrtvi so namenjeni partijski paradi. Potem se je partijsko diriganje z ritmi smrti nadaljevalo. Križ je s spomenikov padlih, ki jih je častila partija, izginil, zažari peterokraka zvezda. Partija ni žalovala, partija je z mrtvimi gradila svojo utopijo na zemlji. Zato so partijski spomeniki konkurenca krščanskim znamenjem, poskus osvojitve simbolnega prostora. Tudi to kaže, da je bila komunistična herezija v bistvu zelo sorodna krščanski, le da jo je zaznamoval božji kompleks – domišljija, da je človek lahko enak Bogu.

Vest

Ne komunistični ne nacistični zločinci še niso položili vseli računov pred sodbo zgodovine. Na enih in drugih leži težek križ.

27. maja 1957 je partizan v Zgornjih Bitnjah pripovedoval svoje spomine. "Svojo pripoved je začel s tem, kako je bil za božič leta 1940 od bivših jugoslovanskih orožnikov aretiran zaradi ponarejanja denarja. »Zaprto sem bil v Ljubljani in obsojen na 18 mesecev zapor. V ječi sem bil skupaj z ljudmi, ki so bili zaprti zaradi političnega udejstvovanja, bili so komunisti in se borili za pravice delovnega ljudstva. Posebno viden je bil Anton Sever iz Ljubljane in neki študent iz Niša. Ta študent je največ govoril o komunistični partiji in borbi za pravice ljudstva, delavstva. V zaporu sem dobil prve pojme o delavski borbi in gibanju delavcev po svetu. Tu sem začel razmišljati in se zanimati za politično, medtem ko se v stari Jugoslaviji nisem zanimal za politiko.»

Ob razpadu prve Jugoslavije so kriminalce konec maja 1941 izpustili, političnih jetnikov pa ne. Kak teden po pripovedovalčevem prihodu domov je devet političnih jetnikov pobegnilo iz zaporov in štirje so prišli k njemu. Ker so oplenili trgovino v Žabnici, so orožniki zasliševali pripovedovalca in njegovo sestro, vendar so ju izpustili. Pripovedovalec je še naprej sodeloval s partizanskih gibanjem. 13. marca 1943 je pred aretacijo pobegnil v partizane. Po razbitju Prešernove brigade na Žirovskem vrhu je postal spremljevalec partizanskega funkcionarja, nato je bil imenovan za «komandirja VOS-a grupe», se pravi skupine Varnostno-obveščevalne službe ali enostavneje povedano: partizanske politične policije. Odgovoren je bil za območje «teren od Šk. Loke do Kranja». Sprva so bili štirje, nato 12. Od teh je eden pobegnil k domobrancem in je bil usmrčen po vojni.

Potem je pripovedovalec povedal o njihovem delu: «Kot ojačana grupa VOS-a smo dobivali od nadrejene komande naloge za razne likvidacije. Moja grupa je med drugim likvidirala sledeče izdajalce in nemške podrepnike.»

Pripovedovalec je naštel 22 imen. Ob vsakem je povedal logiko dokaznega postopka in nakazal način usmrčitve. Pripovedovalec je bil rojen leta 1918. V času, ko je imel pravico odločati o življenju in smrti, je bila torej star okoli 25 let. Brez izobrazbe in brez etičnih zavor. S podobnimi vrstniki okoli sebe.

Njegova pripoved razkriva vso tragiko usmrčenih kot tragiko tistih, ki so o usmrčitvah odločali in jih izvrševali.

Kako strašno zapleteno je bilo vojno dogajanje, nam pripoveduje zgodba o človeku, ki so ga dolžili, da je «iz koristoljubja ustrelil iz zasede» nekoga iz Bitenj, da je hotel ubiti še nekoga iz Stražišča in da je imel na vesti še en rop. Zaradi teh zločinov so ga nemške oblasti zaprle. Iz zapora je pobegnil skupaj z nekim partizanom. Skupaj sta prišla v partizansko enoto. Tam so zločinca obsodili na smrt in ga ustrelili «na pogorišču njegove hiše, katero so mu požgali Nemci radi tega, ker je pobegnil iz zapora, njegovo ženo in otroke so pa že prej Nemci izselili.»

Večina ljudi je bila usmrčenih po logiki «verbalnega delikta», če bi se izrazili v dikciji druge Jugoslavije.

Tako je bilo dovolj za ustrelitev:

– «vodil Vermantschaft (Wehrmannschaft – op. JD), bil navdušen in zagrizen hitlerjanc, stalno vohunil za partizani in teroriziral domače ljudi po hribovskih vaseh»

– «je bil hud nasprotnik partizanov in govoril, da bo vsakemu partizanu, ki ga bo ujel odsekal glavo»

– «navdušen hitlerjanec, stalno vohunil za partizani in simpatizerji OF. Ti so se morali stalno skrivati pred njim...»

– «dezertiral iz partizanov in izdal važne stvari»

– «bil izredno navdušen za Nemce in te podpiral. Bil sovražno razpoložen do partizanov in njihovimi somišljeniki.»

– «bil zagrizen nasprotnik OF in zelo nevaren za partizane in somišljenike OF»

– «zagrizen nemškutar teroriziral in ovajal delavce v tovarni in odkrito sodeloval z Nemci»

– «ovajal simpatizerje OF, bil strah in trepet prebivalstva Kranja in okolice»

– «sta bila izdajalca domačih ljudi. Radi njih so se vršile aretacije in preiskave.»

– «dezertiral iz partizanov in vse izdal žandarjem, kar je vedel. In so tako dobili točne podatke o vseh obveščevalcih.» Za «iste delikte» je bil usmrčen še en človek.

– «izdajalec in pristaš Nemcev»

– «gestapovski izdajalec in obveščevalec. Ta je stalno volunil za partizani.»

– «sta bila izdajalca. Svojega sina sta dala v nemško žandarmerijo.»

– «hud nasprotnik partizanov in osebno vodil po gozdovih nemške zasede.»

– «je izdal partizane na Rupi v mlinu.»

– «dezertiral iz NOV.»

– «dezertiral od partizanov.»

– «hud hitlarjanec in strah prebivalcev Stražišča ter okolice.»

Ne glede na raven (ne)dokazanosti krivde je bilo za partizanski sodni postopek značilno, da dokazni postopek običajno ni bil korektno speljan in da obtoženci niso imeli možnosti, da bi se branili. Izrek obsodbe je opravil partizanski politični tribunal (partijski organi in politična policija), nato pa je sledila usmritev. Nobeden od obsojencev, o katerih je tu govora, ni prišel pred redno partizansko sodišče. Ustrelili so jih v okolici domačih krajev ali kar na domu:

– «ustreljen v gozdu za vasjo v Bitnjah»

– «ustreljen v gozdu v Bitnjah»

– «Zjutraj so ga člani VOS-a privezali k drevesu pri T. J. v Stražišču in ga tam ustrelili.»

– «Zjutraj ob 6.30 uri so prišli 4 člani VOS-a na njegovo stanovanje v nemških uniformah. Sam sem bil v uniformi poručnika (oberleitnanta), R. je imel gestapovsko uniformo. Njemu sem sporočil, da ga partizanska komanda poziva, da se tekom tedna javi na vezo, ta pa se je izgovarjal, da ga boli noga in da ne more hoditi. Rekel sem mu, naj gre v posteljo, če res boli noga, istočasno sem ga prosil, če lahko kaj prispeva za partizane. Ta se je vsedel na posteljo in začel brskati po denarnici, medtem sem ga ustrelil in je bil takoj mrtev. Njegova žena se je tako prestrašila, da je padla v nezavest.»

– «Odpeljan je bil v gozd in tam ustreljen pod Planico.»

– «in na svojem stanovanju bil likvidiran.»

– «Ubit je bil na stanovanju.»

– «Oba sta bila radi tega obsojena na smrt in odpeljana na grapo za Šutno in tam ustreljena.»

– «Pri mlinu zaslišan in obsojen na smrt ter tudi ustreljen.»

– «Bil ustreljen v bitenskih gozdovih.»

– «Oba sta bila radi izdajalske nature obsojena na smrt in ustreljena v gozdu.»

– «Ustreljen v gozdu nad Pozimem.»

– «Odpeljan je bil v gozd in tam ustreljen.»

– Partizanskega dezerterja so ujeli med potjo, «ko je bežal proti domu. Ujeli smo ga ko je šel iz Planice, ga odvedli v gozd, ga tam zaslišali in obsodili na smrt. Bil je ustreljen.»

– Tudi drugega partizanskega dezerterja so ujeli med begom. «Dobili smo ga na Čepulah, ga odvedli v gozd ter ga tam ustrelili.»

– Partizan je imel nalogo ustreliti človeka v Stražišču. Zaradi psa ni mogel do žrtve. J. mu je ukazal naj spravi psa v pasjo uto, da bo lahko vstopil. Vrtnar je vedel, za kaj gre, zaradi česar je streljal s pištolo na J. in ga smrtno zadel. J. je obdržal prisotnost duha, sprožil brzostrelko ter tako smrtno zadel vrtnarja. Oba sta obležala pred vrtnarijo mrtva.

Pripovedovalec nam tako leta 1957 taksativno našteva 22 oseb, ki jih je usmrtila njegova skupina partizanske politične policije do poletja 1944. V tem času so pobili osem nemških orožnikov.

Potem se je politična policija reorganizirala, skupine so združili v brigado in pripovedovalec je postal komandir prve gorenjske čete:

–Imel sem sektor od Kranja do Škofje Loke, Kamnika in vse škofjeloške hribe. Včeti sem imel 62 mož in smo bili oboroženi s 13 mitraljezi, 6 brzostrelkami in vsi s pištolami. Delali smo likvidacije po vsem terenu in šli v pomoč tudi brigadam, v kolikor je bilo to potrebno.

Ocenjujemo, da so partizani na Gorenjskem med drugo svetovno vojno in po njej pobili več kot 1500 Slovencev. Krepko več, kot so pobili okupatorjev. Način obsojanja in usmrčevanja je bil tudi drugod ravno tako neusmiljen in brezpraven kot v primerih, ki jih je naštel pripovedovalec. Mnoge žrtve so bile usmrčene po nedolžnem. Zato bi resna pravna obravnava verjetno štela pripovedovalca med storilca vojnih zločinov zoper človeštvo, ki ne zastarajo.

Sodna obravnava zoper pripovedovalca ne bo možna, ker je medtem že umrl. Vendar sojeno mu je bilo drugače. Tako kot drugi, ki so usmrtili neoboroženega sočloveka, si je tudi pripovedovalec naložil hudo breme. Če se po slogu pripovedovanja leta 1957 zdi, da se mu je njegovo ravnanje zdelo opravičljivo in neproblematično, pa njegova starost omogoča domnevo, da ga je strla vest. Umril je kot težek pijanec. Mnogi drugi so noreli v nočnih morah, preganjavicah in drugih stiskah, ki so jih pehale v norost. Vse to kaže, kako težek križ so si naložili. In njihova vest je bila njihova kazen.

Tako se je partijska delitev na nebesa in pekel sprevrgla v svoje nasprotje. Sojeni postajajo sodniki. Brez kesanja in odpuščanja so sodniki samega sebe obsodili na pekel.

Vendar tabu, ki ga je partijska oblast naložila družbi, je bil močan in je še vedno močan. Le malokdo si upa govoriti o pobojih, le malokdo je pripravljen sprožiti postopke za osvetlitev teh travmatičnih dejanj. Še vedno si mnogi zatiskajo oči in ušesa, ko bi bilo treba javno spregovoriti o krivicah, ki so bile storjene.

Zato je vsaka pripoved pomembna. In vsaka pobuda, naj bo vsak človek spodobno pokopan in prepuščen sodbi večnosti. In naj vodi k temu, da se nam bo duša razprla vsaj toliko, da pripoved olajša stisko; razdelimo jo in s pripovedjo varjemo sledi, preprečujemo potlačanje, pozabljanje, laganje. Osvetlitev zgodovine z ravni osebnega, vsakdanjega doživljanja omogoča dvom v mitološke konstrukte, v božji kompleks in zapovedano vero v sovraštvo.

Prav tako kot pripoved in izpoved je pomembno tudi, da zavržene telesne ostanke nesrečnih žrtev, ki so ostale nepokopane, odkopljemo in jih položimo k večnemu počitku.

Opombe

¹ Lienhard Wawrzyn: *Der Blauë, Das Spitzelsystem der DDR*, Berlin 1991.

² Jože Dežman: Ljudska sodba, *Borec*, januar 1994, št. 526–528, str. 163–167.

³ Stane Gabrovce: *Pot v Emars*, v Alojž Rebula: *Skozi prvo zagrinjalo*, Celje 1994, str. 11, 21.

⁴ Fototeka Gorenjskega muzeja, inv. št. 459/20, Miha Naglič, ustni vir.

⁵ Spomenka Hribar: Avantgardno sovraštvo in sprava, *Nora revija*, št. 57.

⁶ Obe fotografiji sta iz knjige Slavko Smolej: *Gorenjska v miru, trpljenju, borbi in svobodi*, Radovljica 1955.

⁷ Jože Dežman: *Žrtve druge svetovne vojne*, Očrt raziskave – občina Radovljica, *Borec*, januar 1989, str. 65–67.

⁸ Kopija v osebnem arhivu avtorja.